

آشنایی با معرفت‌شناسی

محسن زمانی

انتشارات هرمس

انتشارات هرمس

تهران، خیابان ولیعصر، بالاتر از میدان ونک، شماره ۲۴۹۳ - تلفن: ۸۸۷۹۵۶۷۴
مجموعه ادب، فکر - فلسفه و کلام ۷۷

آشنایی با معرفت‌شناسی

محسن زمانی

طرح جلد: واحد گرافیک هرمس

چاپ اول: ۱۳۹۱

تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۸۰۰ تومان

چاپ و صحافی: خجسته

همه حقوق محفوظ است.

سرشناسه:

زمانی، محسن، ۱۳۵۵ -

عنوان و نام پدیدآور:

آشنایی با معرفت‌شناسی / محسن زمانی.

مشخصات نشر:

تهران: هرمس، ۱۳۹۱.

مشخصات ظاهری:

هشت + ۱۷۷ - (مجموعه ادب، فکر - فلسفه و کلام: ۷۷)

شابک:

978-961-363-766-8

وضعیت فهرست‌نویسی:

فیا

موضوع:

شناخت (فلسفه)

رده‌بندی کنگره:

۱۳۹۰ از ۲ الف / ۱۶۸ B1D

رده‌بندی دیویی:

۱۳۱

شماره کتابشناسی ملی:

۲۳۹۱۹۵۱

یادداشت سردبیر مجموعه

در این گفته و یکنگشتان که حل یک مسئله فلسفی حل همه مسائل فلسفی است نکته مهمی نهفته است. مسائل فلسفی از توصیفی تا تجویزی و ایستگی زنجیره‌واری به هم دارند. اما با پیشرفت دانش، هر موضوع فلسفی چنان گسترشی یافته است که به تخصصی تبدیل شده است و فهم آن اهلیت خاصی می‌طلبد. دلیل پیدایش فلسفه‌های به اصطلاح مضاف همین است.

با توجه به علاقه روزافزون دانشجویان به فلسفه و تعدد گروه‌های فلسفه در دانشگاه‌ها و اصولاً علاقه عموم به مسائل فلسفی و کمبود متنهای معتبر، بر آن شدیم تا مجموعه‌ای فراهم آوریم که خواننده را با مبانی موضوعات فلسفه تحلیل، با بیانی روشن و مآخذ معتبر، آشنا کند.

نویسندگان این مجموعه که از استادان فلسفه هستند بر مبنای مطالعات و تجربه سالها تدریس در دانشگاه و دوره‌های عمومی، برای نخستین بار متنهایی فراهم آورده‌اند با معیار دقت، وضوح و استدلال که ویژگی بارز فلسفه تحلیل است. این متنها در اساس برای دانشجویان سال چهارم کارشناسی و سال اول کارشناسی ارشد تهیه شده است، هرچند علاقه‌مندان به فلسفه نیز می‌توانند از آنها بهره برند. این مجموعه در حال حاضر شامل فلسفه علم،

معرفت‌شناسی، فلسفه ذهن و فلسفه زبان است. امیدواریم که بتوانیم برای موضوعهای دیگر نیز چنین متنهایی فراهم آوریم. در پایان، سردبیر به همراه نویسندگان این مجموعه از آقای مهندس لطف‌الله ساغروانی، مدیر انتشارات هرمس، که بدون کمک و یاری او این مجموعه به سامان نمی‌رسید تشکر می‌کنند.

ضیاء موحد

فهرست

۱	 پیشگفتار
۵	 ۱- مقدمه
۵	 ۱-۱ معرفت‌شناسی به چه پرسشهایی می‌پردازد؟
۷	 ۲-۱ هدف و روش تحلیل مفهومی
۱۶	 ۳-۱ ملاحظات کلی درباره معرفت
۱۶	 ۱-۳-۱ انواع معرفت
۱۹	 ۲-۳-۱ مؤلفه‌های معرفت
۱۹	 ۱-۲-۳-۱ صدق
۲۲	 ۲-۲-۳-۱ باور
۲۵	 ۲-۲-۳-۱ توجیه
۲۷	 ۳-۳-۱ آیا معرفت مستلزم یقین است؟
۳۵	 منابع فصل
۳۷	 ۲- مشکل‌گتیه و تحلیلهای معرفت
۳۸	 ۱-۲ مشکل گتیه
	 ۲-۲ تحلیلهای معرفتی که شرط چهارمی به تحلیل
۴۲	 استاندارد می‌افزایند
۴۲	 ۱-۲-۲ الزام به صدق مقدمات
۴۶	 ۲-۲-۲ نقض ناپذیری
	 ۳-۲ تحلیلهای معرفتی که جایگزینی برای توجیه در تحلیل
۵۰	 استاندارد به دست می‌دهند
۵۰	 ۱-۳-۲ نظریه علی معرفت
	 ۲-۳-۲ نظریه تمیز، مداخلیت داشتن امور واقع دیگر در معرفت
۶۲	 به یک امر واقع

۶۹	 ۲-۳ تحلیل معرفت بر مبنای تعقیب صدق
۸۵	 منابع فصل
۸۷	 ۳- ساختار توجیه
۸۸	 ۱-۳ میناگرایی
۸۸	 ۱-۱-۳ استدلال از طریق سلسل به نفع میناگرایی
۹۳	 ۲-۱-۳ انواع میناگرایی
۹۳	 ۱-۲-۱-۳ میناگرایی کلاسیک
۹۹	 ۱-۲-۱-۳ میناگرایی تعدیل‌سده
۱۰۶	 ۲-۱-۳ انتقاداتی به میناگرایی
۱۱۷	 ۲-۳ انجام‌گرایی
۱۲۰	 ۱-۲-۳ انجام چیست؟
۱۲۶	 ۲-۲-۳ انتقاداتی به انجام‌گرایی
۱۳۵	 منابع فصل
۱۳۷	 ۲- نظریه‌های توجیه معرفتی
۱۳۹	 ۱-۴ درون‌گرایی و تلقی تکلیفی از توجیه
۱۴۲	 ۱-۱-۴ انتقاداتی به شاهدگرایی
۱۵۱	 ۲-۱-۴ انتقاداتی به تلقی تکلیفی از توجیه
۱۵۷	 ۲-۴ برون‌گرایی و اعتمادگرایی در توجیه
۱۶۵	 ۱-۲-۴ انتقاداتی به اعتمادگرایی
۱۷۲	 منابع فصل
۱۷۳	 فهرست منابع

پیشگفتار

در تألیف هر کتاب مقدماتی و آموزشی، مخصوصاً وقتی که از پیش تعداد مجاز کلمات معین شده باشد، باید بین دو خواست گاه متراحم عمق و وسعت تعادل برقرار کرد. جانب عمق را گرفتن موجب می شود بسیاری از مباحثی که معمولاً باید در درسی مقدماتی گفت ناگفته بمانند و جانب وسعت را گرفتن موجب می شود که کتاب به راهنمای، در اینجا، معرفت شناسی برای گردشگران شهر معرفت بدل شود. من در این کتاب تا حدود زیادی وسعت را فدای عمق کرده ام. مثلاً به نظر می رسد که در هر درس مقدماتی معرفت شناسی باید از معرفت پیشین و طبیعت گرایی در معرفت شناسی سخن گفت، که در این کتاب یادی از آنها نشده است. همچنین، اگرچه به مناسبت بحث به برهانهای له و علیه شک گرایی اشاره هایی کرده ام، فصل مستقلی را به این موضوع اختصاص نداده ام، هرچند ظاهراً باید چنین می کردم. به نظر من این ترجیح قابل دفاع است. اگر دانشجویی برخی مباحث حوزه ای را عمیق تر فرا بگیرد، مسلح به ابزارهای مفهومی لازم برای فراگرفتن دیگر مباحث آن حوزه خواهد شد. ولی کسی که گردشگرانه نمای چند بنای شهر معرفتی را دیده باشد، در مواجهه با بناهای دیگر آن شهر مشاهده کننده خبره تری نخواهد بود.

دیگر اینکه من در این کتاب رویکرد مسئله‌محور را برگزیده‌ام و به تحولات تاریخی معرفت‌شناسی نپرداختم. علاوه بر الزامات گرفتن جانب عمق از دوگانه عمق و وسعت، این گزینش را بدین سبب نیز موجه می‌دانم که کار فلسفی اصیل، و به تبع آن آموزش فلسفی اصیل، را مستلزم نگاه مسئله‌محورانه به مباحث فلسفی می‌دانم. رویکردهای تاریخی و فیلسوف‌محورانه نیز چون ممکن است در رویکرد مسئله‌محور طریقتی داشته باشند، در کنش فلسفی اصیل مداخلت دارند، البته در نسبت فلسفه و تاریخ سخنها گفته‌اند که من متعرض آنها نمی‌شوم و تنها منظورم این است که بگویم چرا چنین رویکردی را در این کتاب اختیار کرده‌ام.

دوگانه دیگری که رویخته هر کتاب مقدماتی و آموزشی باید تکلیف خود را با آن مشخص کند دوگانه جانبدارانه یا بی‌طرفانه نوشتن است. بی‌آنکه ادعا کنم که امری جز سلیقه سبب کمایش جانبدارانه نوشتن این کتاب بوده است و تنها برای آنکه خواننده را گمراه نکرده باشم، باید بگویم در این کتاب بی‌و‌نگرایی، مبنای و خوانش گل‌دمن از اعتماد‌گرایی همدلانه‌تر معرفی شده‌اند؛ گوا اینکه اشکالات مهمی که به این رویکردها وارد شده نیز ناگفته نمانده‌اند. اگر کسی با رویکرد دیگری چنین کتابی می‌نوشت، قطعاً به بسیاری مسائل می‌پرداخت که در این کتاب نیست و بسیاری از مطالبی را که در این کتاب هست نمی‌آورد. این همه را گفتم که خواننده گمان نکند که اگر در جایی به نظر می‌رسد که موضعی را برگزیده‌ام، این ترجیح بازتاب اجماع معرفت‌شناسان است، در فلسفه، و البته سنت فلسفه تحلیلی. مخصوصاً در سه چهار دهه اخیر، در بسیاری از مسائل، با کمی اغراق، تقریباً قولی نیست که قائلی نداشته باشد. هرچند بسیاری متفلسفان وطنی ادعا می‌کنند که در فلسفه تحلیلی معنا چنان است یا

انسان چنین پنداشته می‌شود یا فلان رویکرد به دین مختار است یا بهمان نظر به علم اتخاذ می‌شود. چنین ادعاهایی از ناآشنایی مدعیان با آنچه واقعاً فلسفه تحلیلی است خبر می‌دهد.

دیگر اینکه این نوشته واقعاً تألیف نیست، بلکه کمابیش گردآوری است. تألیف کتابی با چنین عنوانی مستلزم خبرگی و دانش و البته مساهمتی در معرفت‌شناسی است که من قطعاً فاقد این ویژگی‌ها هستم. گناه بی‌اسباب فراهم کردن بر جایگاه مؤلف تکیه زدن را این‌گونه عذر می‌آورم که خبرگان معدود فارسی‌زبان این حوزه، به هر دلیل و علتی، این بار بر زمین مانده را بر نمی‌دارند، و از آن بدتر، کورانی چنین می‌کنند؛ که گمان می‌برم یک‌چشمانی چون من شایسته‌تر از آنان‌اند. در این نوشته نگاه به دست بزرگانی کرده‌ام که کتابهای مقدماتی بسیار شایسته‌ای در این حوزه نوشته‌اند. گوا اینکه در بسیاری از مباحث به منابع اصلی هم مراجعه کرده‌ام و در مواردی نه چندان پرشمار تقریر و تدقیق مطالب از من است. تفصیل منابعی را که محل رجوع بوده‌اند در انتهای هر بخش آورده‌ام.

هدف این کتاب اولاً آموزش معرفت‌شناسی به دانشجویان فلسفه است. این بخت را داشتم که کمابیش همزمان با نوشتن این کتاب، در نیم‌سال اول سال تحصیلی ۸۸-۸۹، عهده‌دار تدریس معرفت‌شناسی به دانشجویان دوره کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی در دانشگاه تربیت مدرس باشم. این تقارن بسیار به تقریر بهتر مطالب کمک کرد. مخصوصاً حضور فعال دانشجویان این کلاس مرا از برخی از خطاهایم آگاه کرد و در بیان شایسته‌تر بسیاری از مباحث این کتاب یاری رساند. وظیفه خود می‌دانم از زهرا قاسمی، مریم باروتی، فاطمه شفیعی، محسن اصلانی و ندا دُرخواه برای مشارکت فعالانه‌شان در کلاس تشکر کنم.

در برخی مباحث مشورت و مباحثه با محمود مروارید و ساجد طیبی و احمد رضا همتی مقدم باعث شد که آن مباحث را بهتر بفهمم و مرتکب برخی خطاها نشوم. از لطف آنها ممنونم.

نسخه اولیه این نوشته را پرینوش، لاله قدکپور و حسین شیخ‌رضایی خواندند و هم درباره شیوه نگارش و هم درباره محتوای آن پیشنهادهای سودمندی دادند که بسیاری از آنها، البته نه همه آنها، را اعمال کردم. از دقت و لطف آنها نیز تشکر می‌کنم.

همچنین باید از استادام حمید وحید دستجردی قدردانی کنم. من این اقبال را دارم که از جمله در درس معرفت‌شناسی او حاضر باشم و این حضور بیش از هر چیز مرا قادر به نوشتن این کتاب کرد. کمتر مطلبی در این کتاب هست که یا از او نیاموخته باشم یا آنچه از او آموختم در فهم آن مدخلی نداشته باشد. البته دین من به حمید وحید دستجردی محدود به این کتاب نیست. گفتنی است، چنان‌که اقتضای فلسفیدن است، در همه مسائل معرفت‌شناسی با او هم‌منظر نیستم.

از جمله بدین سبب که تمام آنچه را که کسانی که نام بردم به من تذکر دادند اعمال نکردم. مسئولیت تمام خطاهای کتاب بر عهده من است.